

Het Geheim van Meester Marten Hoekstra

door Bart Lankester

Streng en sociaal, werd meester Marten Hoekstra (1899–1970) wel getypeerd. Hij was het langstzittende hoofd van de openbare lagere school in Vledderveen, van 1927 tot aan zijn pensioen in 1964. Hij hield van ‘zijn’ kinderen’, schreef Arend Veelo (zie KS 30). De ‘baas van het dorp’ was een andere kwalificatie die hem werd toegedicht. Niet verwonderlijk in een tijd dat het hoofd van de school nog tot de notabelen van de lokale gemeenschap hoorde. Vlak na de oorlog behoorde Hoekstra tot de oprichters van de vereniging Plaatselijk Belang Vledderveen, die zich inzette voor de voedsel- en brandstofvoorziening. Hij was de eerste in het dorp die telefoon had. Ook had hij een bibliotheek aan huis.

Hoekstra trouwde in 1927 met Hendrika Johanna Meijer (1889–1955), geboren in Helmond en eveneens onderwijzeres. Hun huwelijk bleef kinderloos. Niet vrijwillig, daar mogen we wel van uitgaan en misschien was dat wel te wijten aan de leeftijd van Hendrika, die met 38 jaar tien jaar ouder was dan Marten. Op hun huwelijksakte¹ staan bij Hendrika de namen van beide ouders vermeld, bij Marten alleen de naam van zijn moeder, Ypkjen. Achter ‘vader’ staat N.N.

In 1899, het geboortjaar van Marten Hoekstra, publiceerde de Nederlands-Amerikaanse krant *De Grondwet* op 14 maart het volgende korte nieuwsbericht:

Het echtpaar Hoekstra-Meijer voor hun huis in Vledderveen (foto fam. M.A. Kelly).

Meester Hoekstra omstreeks 1940. Hij was hoofd der school van 1927 tot 1964 (foto H. Veldhuizen).

Familie de Haan omstreeks 1912. Vooraan jongste dochter Catharijne Sijtske ('zus'). Staand achter links oudste zoon Bartele Boele en Cornelis (Kees). Zittend naast moeder Tjitske en staand rechts Trijntje (Nine). Links staat Machiel.

“ZEVENWOUDEN, 20 Feb. - Te Bovenknijpe werd gisteravond een keteloptocht gehouden. Een gehuwd man aldaar wordt beschuldigd van te intieme omgang met een 19-jarig meisje waarvan de gevolgen niet zijn uitgebleven. Eerst klein, groeide de optocht allengs aan zodat plm. 200 personen door het dorp trokken. De gemeenteveldwachter v.d. Brug hield een oog in 't zeil. Ongeregeldheden hadden niet plaats.”

De namen van de gehuwde man en het meisje zouden voor eeuwig onbekend zijn gebleven als niet tijdens een historisch onderzoek in 2014 bij toeval de persoonlijke herinneringen van Catharina Sijtske de Haan (1906–1990) boven tafel kwamen.² Catharina ‘Zus’ Sijtske was het jongste kind van Jan de Haan (1865–1937) en Attje van der Wijk (1866–1955). Hun gezin telde nog drie jongens en twee meisjes.

Jan de Haan was van beroep koperslager/smid en had een kleine smederij in “De Knipe”, een lintdorp ten oosten van Heerenveen en gelegen aan weerszijden van de Schoterlandse Compagnonsvaart. Het dorp, dat zijn naam dankt aan een sluisvernuwing in de vaart, was opgesplitst in Boven- en Benedenknijpe en maakte deel uit van de gemeente Schoterland.

In het uitgebreidere kiesdistrict Schoterland werd in 1888 de grote socialistische voorman Ferdinand Domela Nieuwenhuis in de Tweede Kamer gekozen. Ook Jan de Haan voelde zich aangetrokken tot het socialisme en met name de vrije vorm ervan, het anarchisme. Deze stroming geloofde in de klassenstrijd van onderop, vanaf de werkvloer, zonder bemoeienis van partijen of vakbonden.

Zus de Haan schreef over het gezin: “Toen Bart ongeveer 8 jaar oud was, Tjitske 6, Kees en Nine 3 en 1 jaar, vertrokken ze naar Duitsland, Düsseldorf, waar vader op een fabriek ging werken. Hij had een affaire met een vrouw gehad (meisje?). Later hoorde ik dat er een jongetje was geboren, Marten Hoekstra, later onderwijzer.”

Keteloptocht

De minderjarige vrouw die was bezwangerd door de vijftien jaar oudere Jan de Haan, was eveneens afkomstig uit Bovenknijpe. Ypkjen Hoekstra (1878–1953) was de jongste dochter van arbeider Jan Hoekstra en Otje Zwart, ook woonachtig in Bovenknijpe. Het kwam aan het licht toen Ypkjen zes maanden zwanger was en het onmogelijk werd om het nog voor de buitenwereld verborgen te houden. In een kleine gemeenschap als De Knipe was de identiteit van de aanstaande vader snel bekend.

Wat zich tussen haar en Jan de Haan heeft afgespeeld is waarschijnlijk nooit meer te achterhalen. Was het een liefdesaffaire, een kortdurende flirt of een geval van onvrijwillige seks, verkrachting dus? De dorpsgemeenschap was in ieder geval in rep en roer en sprak er schande van. Een keteloptocht met potten, pannen en deksels was in die jaren een gebruikelijke manier waarmee een lokale gemeenschap haar onvrede liet blijken. En het getal van tweehonderd duidt erop dat een groot deel van het dorp zijn stem verheef.

Voor het gezin De Haan waren de rapen gaar. Halsoverkop verlieten ze het dorp om een volksgericht te voorkomen. De kans daarop was niet denkbeeldig. In het dorp Bontebok, even verderop aan de Schoterlandse Compagnonsvaart, was bij een soortgelijke affaire bijna de boerderij van de schuldige in de brand gestoken.³

“Moeke was radeloos,” schreef Zus de Haan. “Wat een vernedering en schaamte tegenover de mensen.” Het gezin zou maar een jaar in Duitsland verblijven. De kinderen konden er niet wennen. Naar De Knipe terugkeren was uitgesloten. Het werd Leeuwarden, waar Jan de Haan als stoommachinist in een fabriek ging werken.

Blijkens de geboorteakte van Marten Hoekstra deed zijn grootvader Jan Hoekstra op 25 mei 1899, 's middags vier uur, aangifte bij de gemeente Schoterland van de geboorte van een “... kind van het mannelijk geslacht, geboren uit Ypkjen Hoekstra, zonder beroep, ongehuwd wonende te Bovenknijpe, aan welk kind hij verklaarde de voornaam Marten te geven.”

Waarschijnlijk groeide de kleine Marten op bij zijn grootouders. Zijn moeder werd later naaister van beroep en bleef voor zover de bronnen reiken ongehuwd. Ondanks een ongelukkige start verging het Marten goed en beklom hij met succes de maatschappelijke ladder. Eén ding moest nog worden opgelost, blijkt uit een veel later toegevoegde aantekening in de kantlijn van zijn geboorteakte. “Het kind met name Marten in nevenstaande acte vermeld, is door Ypkjen Hoekstra, naaister, wonende te Bovenknijpe, bij eene op heden opgemaakte acte erkend, Heerenveen, 11 februari 1918.” Een afschrift werd verzonden aan de rechtbank.

Waarom werd Marten pas op achttienjarige leeftijd door zijn moeder wettelijk erkend? Het kan verband houden met toelating tot de kweekschool. Een onderwijzer moest van onbesproken gedrag of wettige afkomst zijn, iets in die trant.

Een schoolfoto uit 1925 van de lagere school Bovenknijpe. Rechtsachter: onderwijzer Marten Hoekstra (bron: www.beeldbankdeknipe.nl).

Geheim?

Na het behalen van de acte werd Marten Hoekstra in 1922 onderwijzer op de openbare school in Bovenknijpe. Vijf jaar later kon hij promotie maken en werd hij hoofd van de lagere school in Vledderveen. In zijn afkomst ligt wellicht de verklaring waarom Marten Hoekstra zo van kinderen hield en zich met hart en ziel inzette voor de gemeenschap. Ieder kind verdiende een toekomst, hoe of onder welke omstandigheden het ook ter wereld was gekomen.

En zijn biologische vader? Die zou in 1922 scheiden van zijn vrouw en gaan samenwonen

met mede-anarchiste Wijtske Bosch, die eveneens een gezin met kinderen achterliet. Samen waren ze actief in de antimilitaristische beweging en dreven ze onder meer een pension in Appelscha, bolwerk van het anarchisme. Jan de Haan werd een van de organisatoren van de daar nog steeds gehouden Pinksterlanddagen en een bekend propagandist in Noord-Nederland. Zijn ex-vrouw Attje verbood het contact tussen de kinderen en hun vader. Dat Jan de Haan, die in 1937 overleed, ooit contact heeft gezocht met zijn buitenechtelijke zoon Marten lijkt niet waarschijnlijk. Niettemin Zus de Haan kende de naam van haar halfbroer en zelfs zijn beroep. Helemaal geheim was ‘de affaire’ dus ook weer niet.

¹ *Drents Archief*, 166.028, inventarisnummer 1927, 17 juni 1927, aktenummer 16.

² *De memoires van Catharina Sijtske de Haan maakten deel uit van het historisch onderzoek naar het leven van Trien de Haan-Zwagerman, linkssocialiste/feministe in Hoorn en getrouwd met de oudste zoon van Jan en Attje de Haan. Twee jaar geleden verscheen een biografie over haar van de hand van Bart Lankester.*

³ *Het geval in Bontebok staat beschreven in herinneringen van een friese landarbeider, geschreven door Ymke Klaver (Nijmegen, 1999).*

Bart Lankester (1955) is historicus, publicist en tekstschrijver. Sinds een aantal jaren legt hij zich vooral toe op het schrijven van boeken. In 2017 debuteerde hij met de biografie van de West-Friese socialiste-feministe Trien de Haan (1891–1986), tevens zijn oudtante. Momenteel werkt hij aan de biografie van Loes Hamel, een fotomodel-actrice in de jaren zestig.

Kom vrouwen, aangepakt! De revolutie van socialiste Trien de Haan is te bestellen bij de auteur: post@morgenstrand.nl. Prijs €25,00 incl. verzendkosten.